

शिक्षक शिक्षणातील मूल्यमापन

प्रा.अर्चना ज्ञानोबा अडसुळे, प्रा. लिना रामदास चरखे
& प्रा. छाया बाळासाहेब हिंगे (Page 41-52)
पद्मश्री डॉ.डी.वाय.पाटील शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय

SRJIS IMPACT FACTOR SJIF 2015: 5.401
Date of Issue Release: 04/03/2017,
Volume: SRJIS, Jan-Feb, 2017, 4/30

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

प्रस्तावना :-

पूर्वी शिक्षक शिक्षण(Teacher Education)या शलवर ऐवजी अध्यापक प्रशिक्षण (Teacher Training)शब्दांचा वापर केला जात असे.शिक्षण - ही व्यापक अर्थाची संकल्पना आहे.प्रशिक्षण - हे एका विशिष्ट प्रकारच्या तांत्रिक बाबींसाठी घेतलेले ज्ञान होय.

❖ शिक्षक शिक्षणातील मूल्यमापन(Teacher Evaluation in Teacher Education)

शिक्षण प्रक्रियेत मूल्यमापन अधिक महत्त्व देण्यात येते. शिक्षक शिक्षण प्रक्रियेत मूल्यमापन प्रक्रिया अधिक सरस मानण्यात येते. यातममूल्यफ आणि ममापनफ असे दोन शब्द अंतर्भूत असून म मूल्य फ हा शब्दगुणात्मक अर्थ ध्वनीतकरीत असूनममापन फ म्हणजे मोजणे असा संख्यात्मक ट वनीत अर्थ होतो. मूल्यमापन या शब्दास इंग्रजीत 'Evaluation' हा प्रतिशब्द वापरश्रजा जातो. 'Evaluation' या इंग्रजी शब्दाचे ममूल्यमापन फ आणि ममूल्यांकन फ असे दोन्ही अर्थ विविध शब्दकेशात सापडतात.

* महेश भार्गव यांनी **Evaluation** शब्दासाठी मूल्यांकन या शब्दाचीच योजनाकेलीआहे.

* मुक्त विद्यापीठातील एम.एड्. शिक्षणक्रमाच्या **ममूल्यनिर्धारण** फ आणि **ममूल्यमापन फ** या पुस्तकात या दोन्हीसंकल्पनावेगवेगळ्याअसल्याचेनमूदकरण्यातआलेआहे.

मूल्यमापन= संख्यात्मक वर्णन + गुणात्मक वर्णन

NCERTच्याअहवालानुसार मूल्यमापनाचा अर्थ :-

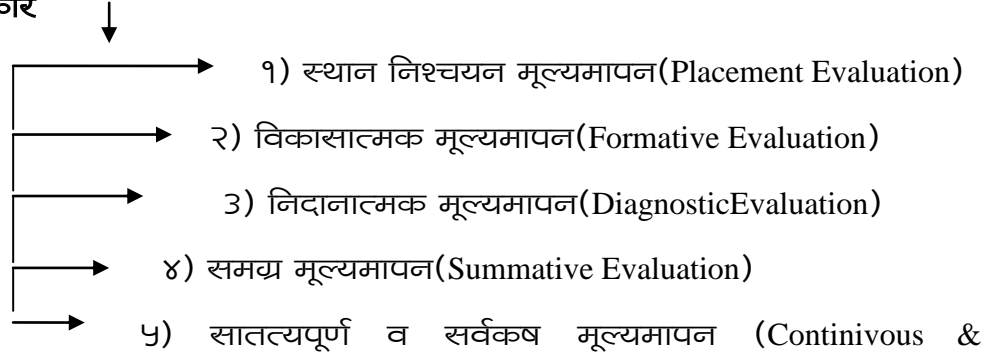
* शैक्षणिक उद्दिष्टे किती प्रमाणात साध्य झाली हे ठरवणारी प्रक्रिया म्हणजे मूल्यमापन होय.

* "Evaluation may be defined as a systematic process of determining the extent to which educational objective are achieved by pupils" - वा. ना. दांडेकर

* १९६६ मध्ये कोठारी आयोग

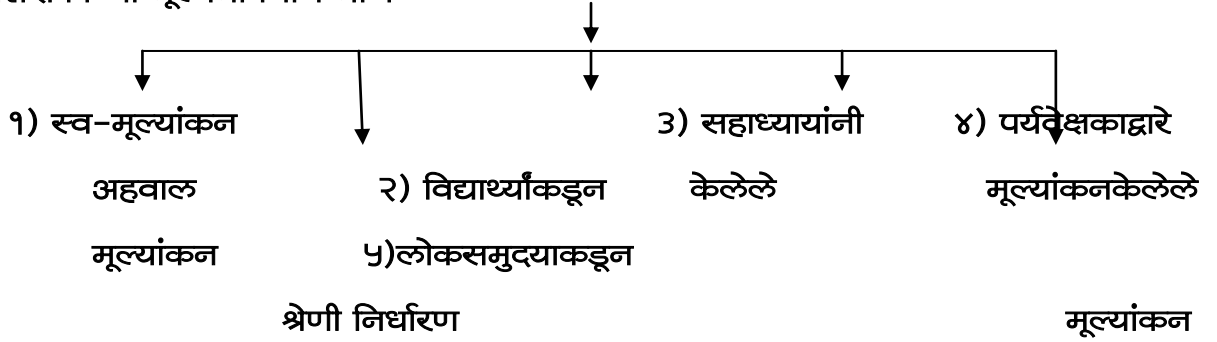
-“It is now agreed that evaluation is continuous process, forms an entegral part of the total system of education and is intimately related to educational objectives”अशी मूल्यमापनाची व्याख्या केली.

मूल्यमापनाचे प्रकार

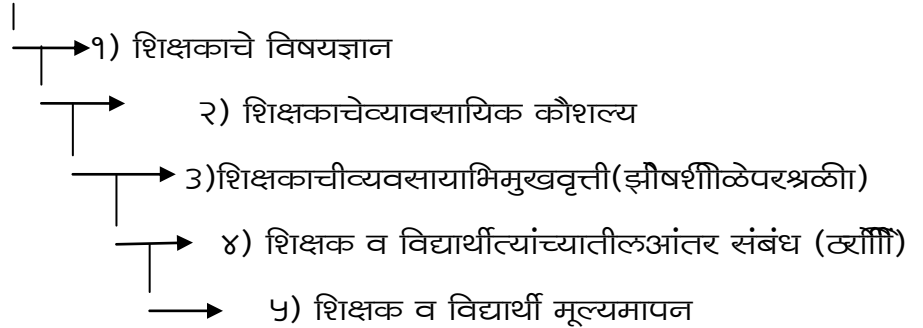

Comprehensiv)

शिक्षकाच्या मूल्यमापनाचे मार्ग

शिक्षकाचे मूल्यमापन करताना विचारात घेतलेले घटक :-

I] Core courses _Yrc Foundation of Education मध्ये(course code-१०१ ते १०६ तसेच१०७अ व १०७इ) चा समावेशअसूनअंतर्गत मूल्यमापनालाएकूण७ उीशवळी, ११२ तास व १४०गुणांचे नियोजनकेलेल

आहे. बाह्य मूल्यमापन योजना ही २८ Credits, ४४८ तास व ५६० गुणांची केलेलीआहे. एकत्रित विचार केल्याससंपूर्ण मूल्यमापन हे ३५ Credits, ५६० तास व ७००गुण या नुसार केलेले दिसून येते.

II] Specialised Courses Pedagogical Knowledge & subject content यामध्ये Course Code १०८ व १०९ यांचा समावेशआहे. **Course Code १०८**विषय शिक्षणकरीता अंतर्गत मूल्यमापन१ उीशवळी, १६ तास व २०गुणतर बाह्य मूल्यमापनाला४ उीशवळी, ६४ तास व ८०गुण दिलेलेआहेत. एकत्रित विचार केल्यास एकूण५ उीशवळी, ८० तास व १००गुणांचे मूल्यमापन केलेले दिसून येते.

Course Code १०९ उ.ए.झ. आशय समृद्धीकरण कार्यक्रमाचा समावेश केलेलाआहे. याकरीता५ Credits, ८० तास व १००गुण हे अंतर्गत मूल्यमापनाला दिलेले असल्याचे दिसते.

III] Teaching Competency Course हा दोन भागांमध्ये विभागला गेला असून पहिल्या भागामध्ये Course code ११० सुक्ष्म अध्यापन Microteaching व १११नाविन्यपूर्ण पाठखप novative Lesson यांचा समावेश केलेला आहे. तर दुसऱ्या भागात(११२)सरावपाठ Practice Lesson व(११३) छात्रसेवाकाळ Internship यांचा समावेश केलेला आहे.

Course code (११०)सुक्ष्म अध्यापन यामध्ये सुक्ष्म अध्यापनाचे ५ कौशल्ये (१०पाठ) सेतुपाठ Integration Lesson (२+२) (४पाठ), अनुकरणीय पाठ >Simulation Lesson (२+२) (४पाठ) तसेच वेगवेगळ्या अध्यापनप ध्दतीनुसार पाठ घेणे(४पाठ)) या सर्वांचे योग्य मार्गदर्शनाखाली फक्त अंतर्गत मूल्यमापन योजना केलेलीआहे. त्याकरिता५ Credits, ८० तास व १००गुणांची योजना सांगितलेली आहे.

Course code (१११)नाविन्यपूर्ण पाठखपर्वेरींर्कीश ड्डीप यामध्ये सांचीक पाठद्वारा Teaching (२+२) - ४पाठ, प्रतिमानावर आधारित पाठ(१+१) = २पाठ, मूल्य शिक्षणपाठ - १पाठ, पर्यावरण पाठ (१पाठ) व स्वयं अध्ययन पाठ(१+१) - (२ पाठ) यानुसार ५ Credits, ८० तास व १०० गुण हे फक्त अंतर्गत मूल्यमापनाला दिलेलेआहेत.

दुसऱ्या भागामध्ये(११२)सरावपाठ (Practice Lesson) विषय शिक्षण१ व २ यांचेप्रत्येकी४-४पाठ असे एकूण ८ पाठांकरीता ५ Credits, ८० तास व १०० गुण हे अंतर्गत मूल्यमापनाला दिलेले आहेत. ऱर छात्रसेवाकाळ Internship (११३) यामध्ये दोन भागाचे नियोजन करून पहिल्या भागात दोन विषय शिक्षणाचे प्रत्येकी ४-४ असे ८ पाठ तर दुसऱ्या भाग हा अर्लीवर्ल्ड (कृतीसहभाग) करीता राखून ठेवलेला आहे ही दोन्ही मिळून एकूण५ Credits, ८० तास व १००गुणांची अंतर्गत मूल्यमापन योजना केलेली आहे.

IV) Teachers Professional develop course `m\_Ü`oCourse code ११४ यामध्ये ICT intelprogramme, Co-curricular सहशालेय उपक्रम, आरोग्य सेवा(Health Service), समाजसेवा(Social Service) या सर्वांना अंतर्गत मूल्यमापनामध्ये५ Credits, ८० तास व १०० गुण अशी योजना केलेली आहे.

Course code ११५ Entrepreneurship development उद्योजकता याद्वारे विद्यार्थ्यांचा व्यावसायाभिमुख विकास करण्याच्या उद्देशाने ह्या विषयाचा नविन अभ्यासक्रमात नव्याने समावेश करण्यात आलेला असून अंतर्गत मूल्यमापनाद्वारे याकरीता २ Credits, ३२ तास व ४० गुणांची योजना करण्यात आलेली आहे.Course उेश ११६ जशिप Course विद्यार्थ्यांचा अध्यापकीय शिक्षणाबरोबरच व्यक्तीमत्त्वाचा सर्वांगीण विकास करता यावा या उद्देशाने दोन सत्रात हा Course राबविला जातो याकरीता ३ Credits, ४८ तास व ६०गुण हे अंतर्गत मूल्यमापनाला दिलेले आहेत.

थोडक्यात अंतर्गत मूल्यमापनातCourse code १०९, ११०, १११, ११२, ११३ व ११४ या कोर्सलासमानCredits,तास व गुणांची योजना केलेली ळवसून येते.

अंतर्गत मूल्यमापनाला एकूण४३ उीशवळी, ६८८ तास व ८६० गुण तर बाह्य मूल्यमापनाला एकूण ३२ Credits, ५१२ तास व ६४०गुण दिलेले दिसून येताता. एकंदरीत विचारकेल्यास अंतर्गत मूल्यमापनरश्रर बाह्य मूल्यमापनापेक्षा११ Credits, १७६ तास व २२०गुण जास्त दिलेले दिसून येतात. अर्थात हे मूल्यमापन नियोजन बद्ध, समान, निकोप व सर्वांगानेहोणे महत्त्वाचे आहे.अंतर्गतव बाह्य मूल्यमापनाचा विचारकेल्यास हे मूल्यमापन सातत्यपूर्ण व सर्वकष कसे आहे हे दिसून येते.

CUMULATIVE TABLE

Course	Title of the Course	(1)			(2)			(3)			(4) Internal			(5) External			Total				
		Credits			Hours			Marks			C	H	M	C	H	M	C	H	M		
		I	E	T	I	E	T	I	E	T	1+2+3			1+2+3			4+5				
n	x	.	n	x	.	n	x	.													
I	Core courses – Foundation of Education	7	28	35	12	48	56	14	56	70	7	12	14	28	48	56	35	56	70	-	
II	Specialized Courses – Pedagogical Knowledge And Subject content.																				
108	Subject Education.	1	4	5	16	64	80	20	80	100	1	6	2	4	6	8	5	8	10	100	
109	Content Enrichment programme (C.E.P.)	5		5	8		8	10		10	5	8	10				5	8	10	100	
Total		6	4	10	96	64	160	220	80	200	6	9	12	4	6	8	10	16	20	200	-
III	Teaching Competency Courses – I Teaching Skill Development Programme.																				
110	Micro Teaching	5		5	8		8	10		10	5	8	10				5	8	10	100	
111	Innovative lessons.	5		5	8		8	10		10	5	8	10				5	8	10	100	

Total		10	10	160	160	200	200	100	100	200	200	100	100	200	200	100	160	200	- I I I I	
IV	Teaching competency courses – II school Based Experiences.																			
112	Practice Lesson	5	5	80	80	100	100	100	50	80	100						50	80	100	
113	Internship	5	5	80	80	100	100	100	100	50	80	100					50	80	100	
Total		10	10	160	160	200	200	100	100	200	200						100	160	200	- I V
V	Teachers Professional Development Courses.																			
114	ICT / co – curr. / Health / s.s.	5	5	80	80	100	100	100	50	80	100						50	80	100	
115	Entrepreneurship Development	2	2	30	30	40	40	40	20	30	40						20	30	40	
116	Open course	3	3	40	40	60	60	60	30	40	60						30	40	60	
Total		10	10	160	160	200	200	100	100	200	200						100	160	200	- V
								43	688	860	352	512	640				75	1200	1500	I+II+III+IV+V

Evaluation

Internal - (1) Credits → 43 (2) Hours → 688 (3) Mark → 860

CI

External - (1) Credits → 32 (2) Hours → 512 (3) Mark → 640

TOTAL Credits → 75 Hours → 1200 Marks

→ 1500

(I)

C o u r s e	Title of the Course	(1)			(2)			(3)			(4) Internal			(5) External			Total			
		Credits			Hours			Marks			C	H	M	C	H	M	C	H	M	
		I n	E x	T .	I n	E x	T .	I n	E x	T .	1+2+3			1+2+3			4+5			
I	Core courses – Foundation of Education																			
10	Education for development in the 21st century.	1	4	5	1	6	8	2	8	1	1	1	2	4	6	8	5	8	1	
10	Psychology of the learner & learning.	1	4	5	1	6	8	2	8	1	1	1	2	4	6	8	5	8	1	
10	Quality & Mang. of School education -. Issues & concern	1	4	5	1	6	8	2	8	1	1	1	2	4	6	8	5	8	1	
10	Advanced Pedagogy & Teaching	1	4	5	1	6	8	2	8	1	1	1	2	4	6	8	5	8	1	
10	Advanced Evaluation Procedures in Learning	1	4	5	1	6	8	2	8	1	1	1	2	4	6	8	5	8	1	
10	Integration of ICT in teaching learning Instructional Design	1	4	5	1	6	8	2	8	1	1	1	2	4	6	8	5	8	1	
10	Guidance & Counseling	½	2	2	½	8	3	4	1	4	½	8	1	2	3	4	2	4	5	
10	Introduction to Educational Research	½	2	2	½	8	3	4	1	4	½	8	1	2	3	4	2	4	5	
		7	2	3	1	4	5	1	5	7	7	1	1	2	4	5	3	5	7	I
			8	5	2	4	6	4	6	0		1	4	8	4	6	5	6	0	
					2	8	0	0	0	0		2	0	8	8	0		0	0	
II	Specialized Courses – Pedagogical																			

108	Knowledge And Subject content. Subject Education – Subject - I Subject Education – Subject - II	½	2	2	8	3	4	1	4	5	½	8	1	2	3	4	2	4	5		
		½	2	2	8	3	4	1	4	5	½	8	1	2	3	4	2	4	5		
		1	4	5	16	64	80	20	80	100	1	16	20	40	64	80	50	80	100		
109	Content Enrichment Subject – I Programme Subject - II	2		2	4		4	5		5	2	4	5				2	4	5		
		½		½	0		0	0		0	½	0	0				½	0	0		
		2		2	4		4	5		5	2	4	5				2	4	5		
		½		½	0		0	0		0	½	0	0				½	0	0		
		5		5	8		8	10		10	5	8	10				5	8	10		
III	Teaching Competency Courses – I Teaching Skill Development Programme.																				
110	Micro Teaching (5 skill - 10 Lessons)	1		1	1		1	2		2	1	1	2				1	1	2		
	Integration – 4 Lessons	1		1	1		1	2		2	1	1	2				1	1	2		
	Simulation – 4 Lessons	1		1	1		1	2		2	1	1	2				1	1	2		
	Lessons using diff. Methods. – 4 Lessons	2		2	3		3	6		6	2	3	6				2	3	6		
		5		5	8		8	10		10	5	8	10				5	8	10		

Contd... (II)

C o u r s e	Title of the Course	(1)			(2)			(3)			(4) Internal			(5) External			Total		
		Credits			Hours			Marks			C	H	M	C	H	M	C	H	M
		I n	E x	T	I n	E x	T	I n	E x	T	1+2+3			1+2+3			4+5		
1 1 1	Innovative lessons – 10 Lessons																		
	Team teaching	1	1	1	1	6	2	1	6	2	2	1	2				1	1	2
	– 4 Lessons				6	6	0	0	6	0	0	6	0				6	6	0
	Models of	2	2	3	3	4	4	4	2	3	4	2	3				2	3	4
	Teaching			2	2	0	0	0	2	0	0	2	0				2	2	0
	– 2 Lessons																		
	Value	½	½	8	8	1	1	½	8	1	0	0	0				½	8	1
	Education																		
	– 1 Lessons																		
	Environment	½	½	8	8	1	1	½	8	1	0	0	0				½	8	1
	Edu. –																		
	1 Lessons																		
	Self-study	1	1	1	1	2	2	1	1	2	0	6	0				1	1	2
	lesson			6	6	0	0	0	6	0							6	6	0
	– 2 Lessons																		
		5	5	8	8	1	1	5	8	1	0	0	0				5	8	1
				0	0	0	0	0	0	0							0	0	0
I V	Teaching competency courses – II school Based Experiences.																		
1	Practice Lesson	2	2	4	4	5	5	2	4	5							2	4	5
1	Subject I - 4	½	½	0	0	0	0	½	0	0							½	0	0
2	Lesson																		
		2	2	4	4	5	5	2	4	5							2	4	5
	Subject II - 4	½	½	0	0	0	0	½	0	0							½	0	0
	Lesson																		
		5	5	8	8	1	1	5	8	1	0	0	0				5	8	1
				0	0	0	0	0	0	0							0	0	0
1 1 3	Internship																		

	Lessons Subject I - Lesson 8	1 ½	1 ½	2 4	2 4	3 0	3 0	1 ½	2 4	3 0				1 ½	2 4	3 0	
	Subject II - Lesson Lesson 2 Activity	1 ½	1 ½	2 4	2 4	3 0	3 0	1 ½	2 4	3 0				1 ½	2 4	3 0	I V
		2	2	3 2	3 2	4 0	4 0	2	3 2	4 0				2	3 2	4 0	
		5	5	8 0	8 0	1 0	1 0	5	8 0	1 0				5	8 0	1 0	
V	Teachers Professional Development Courses.																
1	ICTIntel	2	2	3 2	3 2	4 0	4 0	2	3 2	4 0				2	3 2	4 0	
1	Programme																
4	Co – curricular	1	1	1 6	1 6	2 0	2 0	1	1 6	2 0				1	1 6	2 0	
	Health	1	1	1 6	1 6	2 0	2 0	1	1 6	2 0				1	1 6	2 0	
	Social Service	1	1	1 6	1 6	2 0	2 0	1	1 6	2 0				1	1 6	2 0	
		5	5	8 0	8 0	1 0	1 0	5	8 0	1 0				5	8 0	1 0	
1	Entrepreneurshi p Development	2	2	3 2	3 2	4 0	4 0	2	3 2	4 0				2	3 2	4 0	V
1																	
5																	
1	Open course	3	3	4 8	4 8	6 0	6 0	3	4 8	6 0				3	4 8	6 0	
1																	
6																	

संदर्भसूची

- १) चव्हाण, कि.(फेब्रु. २००३)माहितीतंत्रज्ञान आणि संख्याशास्त्र. प्रथम आवृत्ती. प्रज्ञाप्रकाशन.
- २) दुनाखे, अ.आणि पारसनीस, हे.(ऑगस्ट २००९)प्रगतशैक्षणिक व्यवस्थापन, प्रशासन व वित्तव्यवहार. चौथीआवृत्ती.नित्य नूतनप्रकाशन, पुणे.
- ३) घोरमोडे, के.चु.आणि घोरमोडे, क. कृ.(सप्टें. २००९)शिक्षकांचे शिक्षण. प्रथमावृत्ती. विद्याप्रकाशन. नागपूर.
- ४) पंडित, बी. बी., पाटील, न., आणि मोरे. ल.(जून २००९)शिक्षक शिक्षण. प्रथम आवृत्ती.पिंपळापुरे अँड कं. पाठलेशर्स, पुणे.
- ५) तावडे ,स्ने.आणि शिंदे, प्र.(सप्टे. २००५)माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षणव्यवस्थापनसमस्या व उपाय, प्रथमावृत्ती. डायमंडप्रकाशन.पुणे